

Wat ons bindt

De zogeheten tweede klankverschuiving, waarbij de Germaanse *p*, *t*, *k* verschoven zijn tot *pf/f*, *ts/s*, *ch* komt voor ten zuiden van een grenslijn die dwars door Duitsland loopt (ten zuiden van Eupen, ten westen van Kerkrade en Vaals, ten noorden van Aken, ten zuiden van Düsseldorf, ten noorden van Kassel, ten zuiden van Berlijn). Vgl. Nederlands (Nederduits) *pijp*, *dat*, *maken* >> Duits (Hoogduits) *Pfeife*, *das*, *machen*.

Limburgse dialecten worden gesproken in een gebied:

- ten noordwesten van de Hoog/Nederduitse grenslijn (en zijn dus Nederduits van aard, in tegenstelling tot de Ripuarische dialecten van de regio Keulen / Aken)
- ten zuidoosten van Wuppertal / Duisburg / Venray / Meijel / Lommel / Tessenderlo / Boutersem (deze reeks plaatsen spreekt vnl. Brabants dialect).

Door hun opmerkelijke ligging zijn de Limburgse dialecten mengdialecten. In de volksmond heet het, dat Limburgse dialecten "sterk op het Duits lijken", en dat de oostelijke Limburgse dialecten merkkelijk méér "Duitse trekken" vertonen dan de westelijke, die toch nog "wat Nederlandser" klinken.

Dit gemengde karakter vindt zijn oorsprong in de middeleeuwse politiek: op het einde van de 9de eeuw werden zowat het hele huidige Nederland en Vlaanderen ingedeeld bij het Oost-Frankrijk, het latere Heilige Rooms-Duitse Rijk. Het taalgebruik van het toenmalige centrum van de culturele, religieuze en politieke macht, nl. Keulen, vond ook ingang bij de nochtans niet Hoogduits sprekende bevolking van de westelijker gelegen rijksgebieden, wier dialect (al of niet sterk) beïnvloed werd door algemeen Hoogduitse en specifiek Ripuarische elementen. Of eenvoudiger: het was in die tijd tot op een boogscheut van Leuven in Vlaams-Brabant erg hip om een mondje pseudo-Keuls te spreken.

Welke **Hoogduitse elementen** zijn kenmerkend voor al de Limburgse dialecten?

1. Woorden met Hoogduitse klankverschuiving:

In het hierboven beschreven gebied (met uitzondering van de dialecten noordwaarts vanaf Venlo) zegt men *ich* voor *ik*. Ook *auch* i.p.v. *ook* is algemeen verspreid in het Limburgs: alleen de dialecten rond Diest / Tienen, Borgloon / Tongeren en de dialecten noordwaarts vanaf Venlo behouden nog de oude onverschoven vorm. Sporadisch komen nog andere geïsoleerde gevallen van overname voor.

2. Hoogduitse (of erdoor beïnvloede) voornaamwoorden:

In het ganse Limburgse dialectgebied heeft men voor de woorden *u*, *uw*, *mij* de Duitse types *euch*, *euer*, *mich* ingevoerd. Ook het Duitse persoonlijk vnv. van de 3de p. mann. enk. komt na een vervoegd werkwoord of een voegwoord (bijv. komt *er?*) algemeen voor.

3. Hoogduitse woorden:

Slechts enkele voorbeelden: *kwakvros* (vgl. Dts. Frosch >> NI. kikvors), *nak* (vgl. Nacken >> nek), *naos* of *naas* (vgl. Nase >> neus), *wae?* of *wiê?* (vgl. wie? >> hoe?), *zieëg* of *zaeg* (vgl. Säge >> zaag), *bieë* of *baeje* (= *beden; vgl. beten >> bidden), *strikke* (vgl. stricken >> breien). Sommige van deze woorden komen zelfs tot in het oosten van Vlaams-Brabant voor.

In tegenstelling tot wat maar al te graag onder dialectliefhebbers wordt aangenomen, zijn er nauwelijks "**typisch Limburgse**" **eigenaardigheden** te vinden die daadwerkelijk in alle Limburgse dialecten en niet daarbuiten voorkomen. Dit zijn de voornaamste:

1. Regressieve assimilatie bij het achtervoegsel *-te*:

Bijv. *iech wèrgkde*, *vèzde* (ik werkte, viste); *ene gelabde schoên* (een gelapte schoen); *lengde*, *heugde* (lengte, hoogte). Dit fenomeen is inderdaad over het gehele Limburgse dialectgebied verspreid.

2. Rekking naar analogie:

Naar analogie van de meervoudsvorm met lange klinker (dagen, hoven, smeden, bladen, schepen, sloten,...) worden woorden als dag, hof, smid, blad, schip, slot,... in het Limburgs gerekt tot *daag*, *hoof*, *smeed*, *blaad*, *scheep*, *sloot* en varianten. Enkele vormen als bijv. *smaal*, *hool*, *graas*, *groof* reiken zelfs tot in het oosten van Vlaams-Brabant.

Wat ons scheidt

Nogmaals: Limburgse dialecten zijn mengdialecten. Zeker vanaf de 13de eeuw verspreidde het hertogdom Brabant dankzij zijn positie als grootmacht in de Nederlanden niet alleen eigen lokale taalphenomenen, maar ook ontwikkelingen uit het graafschap Vlaanderen die daardoor kenmerkend werden voor de hele dialectengroep waaruit de Nederlandse standaardtaal is ontstaan. Algemeen "Nederlandse" en specifiek Brabantse invloeden komen bijgevolg gradueel verspreid over het ganse West-Limburgse dialectgebied voor. Ze worden meestal slechts tegengehouden door de grens met het Oost-Limburgs, de **Genkerbarrière**.

De naam van deze grens spreekt boekdelen: nergens anders in het Limburgs loopt er een duidelijkere scheiding tussen west versus oost, Nederlands versus Hoogduits, Brabants versus Ripuarisch. De Genkerbarrière wordt gevormd door een bundel lijnen die zich (meestal) net ten oosten van Budel van de uiterste grens van het Limburgs losmaken, tussen Bree en Peer doorlopen, daarbij (meestal) net ten oosten van Grote-Brogel blijven en tot slot ofwel ten westen ofwel ten oosten van Genk en Tongeren op de taalgrens belanden.

De Genkerbarrière loopt niet toevallig dwars doorheen het eertijds dunbevolkte heidegebied ten noorden van Genk. Eenmaal voorbij Genk, in het veel dichter bevolkte zuiden van Belgisch-Limburg, moesten zowel oostelijke als westelijke fenomenen dorp na dorp proberen te beïnvloeden, wat een geschakeerd overgangsgebied opleverde. Ze bestaat (van west naar oost in het overgangsgebied) voornamelijk uit:

1. de *sch/sj*-lijn:

Oostwaarts vanaf de Genkerbarrière en haar afsplitsing Genk / Kortesseem wordt *sch* aan het begin van woorden als *schuren, school,...* net zoals in het Duits als *sj* uitgesproken.). Dit Hoogduitse element is niet in alle Limburgse dialecten doorgedrongen: ook een klein deel van het Oost-Limburgs rond Weert kent dit fenomeen niet, net als de dialecten noordwaarts vanaf Venlo.

2. de *jij, jullie/du, ihr*-lijn:

Ook het Middelnederlands gebruikte nog een "dubbel type" van pers. vnv.: *du, ghi*. De oude meervoudsvorm werd later echter de nieuwe enkelvoudsvorm: *ghy, ghylieden*, in modern Nederlands *jij, jullie*. Dit "eenheidstype" rukte op tot in het West-Limburgs (rond Hasselt, Sint-Truiden, Borgloon en Tongeren *zjieë, zjieëlis* en varianten; ten noorden en ten westen van dit gebied zegt men *gàè, gelle* en varianten). Slechts ten oosten van de Genkerbarrière en haar afsplitsing Genk / Bilzen gebruikt men nog het oude type met vormen als *dich, gae* of *doê, geer* en varianten.

3. de *boek, brief/book, breef*-lijn:

De oude Germaanse *oo* en *ee* bleven slechts behouden ten oosten van de Genkerbarrière, de afsplitsing Zutendaal / Vroenhoven en in een klein West-Limburgs grensgebiedje (Kaulille / Grote-Brogel). Ten westen treft men in deze woorden allerlei variëteiten, soms tweeklanken, aan (bijv. *boewk, boê(w)k, bri-jf, briê(j)f* en varianten).

4. de *huis, kruis, wijn/hoês, kruûs, wiên*-lijn:

De noordelijke punt van het West-Limburgs (Eksel / Budel / Grote-Brogel) niet te na gesproken, heeft men slechts ten oosten van de Genkerbarrière en haar afsplitsing Zutendaal / Vroenhoven nog de oude klanken bewaard: *hoês, kruûs, wiên*. Ten westen gebruikt men allerlei "nieuwere" variëteiten, soms tweeklanken (bijv. rond Sint-Truiden *haas, kräös, wàèn*; rond Tienen *haas, kraas, wàèn*; rond

Borgloon en in de regio Zonhoven / Hechtel *haos, kräös, waen*; rond Hasselt *häös, kraes, waen*; rond Tongeren *haaws, kraajs, waajn*; rond Riemst *hoos, kreus, ween*; in Genk en Bilzen *hous, kreis, wein*).

Niet alleen onderscheidt het West-Limburgs zich duidelijk van het Oost-Limburgs, maar ook heerst er binnen het West-Limburgs geen eenvormigheid zoals in de oostelijke dialecten: naast talrijke lokale ontwikkelingen (die hier verder buiten beschouwing blijven) heeft ook de wisselende sterkte van de Brabantse invloed een rijk geschakeerd dialectlandschap gecreëerd. Vooral op en rond de **Getelijn** treedt dit fenomeen duidelijk naar voren: de Getelijn is eigenlijk een lijnenbundel die een groot aantal oost/west-tegenstellingen tussen de dialecten van westelijk Belgisch-Limburg en die van oostelijk Vlaams-Brabant herbergt. Ze loopt ten oosten van Leopoldsburg / Tessenderlo / Halen / Zoutleeuw en volgt dan verder de Limburgs-Brabantse provinciegrens.

Ook in dit geval vindt een taalkundig fenomeen zijn oorsprong in de lokale politieke verhoudingen tijdens de middeleeuwen. Vanaf de 13de eeuw stonden in dit gebied twee machten pal tegenover elkaar: enerzijds het Land van Loon (het huidige Belgisch-Limburg), dat samen met het prinsbisdom Luik nog eeuwen deel bleef uitmaken van het Heilige Rooms-Duitse Rijk, en anderzijds het hertogdom Brabant, de drijvende kracht achter de afscheuring van de Nederlanden uit datzelfde Duitse Rijk. Het gevolg is dat de Limburgse dialecten in het oosten van het huidige Vlaams-Brabant, dat sowieso al aan de rand van de Keulse invloedssfeer lag, sindsdien sterk onder de “ontduitsende” invloed van het nabije machtscentrum Leuven zijn gekomen en in vergelijking met de andere Limburgse dialecten merkelijk meer Brabantse trekken vertonen, zo bijv.:

1. Al of niet umlaut in meervoudsvormen en de 3de p. enk. o.t.t.:

Bijv. oostelijk *bek, pöt, vuût, beum* (bakken, potten, voeten, bomen); *he(r) vilt, vink, leup* (hij valt, vangt, loopt) en varianten. Het meest westelijke Limburgs kent in dergelijke gevallen geen umlaut.

2. Maaïen, draaïen, waaïen >< *mähen, drehen, wehen,...* :

Bijv. *maoje, draoje, waoje...* >< *màèë, dràèë, wàèë,...* en varianten.

3. Al of niet typisch Vlaams-Brabantse klanken voor i, u en ei:

Bijv. *kiend, zuuster, gaat,...* >< *kènd, zöster, geet,...* en varianten.

4. Al of niet *ke*-uitgang bij verkleinvormen van woorden op d/t:

Bijv. *henke, hönke, nökke* >< *hentje, höntje, neutje* en varianten (handje, hondje, nootje).

5. Tegenstellingen in korte a, e, o vóór -rd, -rt, -rs:

Bijv. *hed, dettig, köt, köst* >< *haa(r)d, da(r)tig, ko(r)t, ko(r)s* en varianten (hard, dertig, kort, korst).

Er loopt trouwens nog een tweede cesuur doorheen het West-Limburgs, nl. het al of niet aanwezig zijn van de Limburgs-Rijnlandse tweetonigheid. Er zijn inderdaad Limburgse dialecten die níet “zingen”. De zogeheten **betoningslijn** blijft even ten oosten van Gingelom / Sint-Truiden / Herk-de-Stad en volgt daarna de Getelijn om samen met deze laatste aan te sluiten bij de uiterste grens van het Limburgs. De dialecten ten westen van deze lijn kennen dit belangrijke verschijnsel, dat in de rest van het Limburgs prominent aanwezig is, niet en klinken letterlijk ééntonig.

Dit artikel werd reeds gepubliceerd in het tijdschrift *Veldeke*, jaargang 78 (2004), nummer 1.

